

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Arjessa eletty uskonto: Suomen juutalaisten muistitietoa keräämässä

Tuori, Riikka; Muir, Simo; Illman, Ruth

Published in:
Muistitietotutkimuksen paikka

DOI:
[10.21435/skst.1478](https://doi.org/10.21435/skst.1478)

Published: 01/09/2022

Document Version
Final published version

Document License
CC BY-NC-ND

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Tuori, R., Muir, S., & Illman, R. (2022). Arjessa eletty uskonto: Suomen juutalaisten muistitietoa keräämässä. In U. Savolainen, & R. Taavetti (Eds.), *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutos* (pp. 73-87). (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia ; Vol. 1478). Suomalaisen kirjallisuuden seura. <https://doi.org/10.21435/skst.1478>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

TAPAUSTUTKIMUS

Arjessa eletty uskonto Suomen juutalaisten muistitietoa keräämässä

Riikka Tuori

<https://orcid.org/0000-0002-2272-6131>

Simo Muir

<https://orcid.org/0000-0002-4596-9849>

Ruth Illman

<https://orcid.org/0000-0001-5258-7040>

Tässä luvussa käsittelemme Minhag Finland -projektia, joka kartoittaa muistitietoa keräämällä Suomen juutalaisen etnis-uskonnollisen vähemmistön arjessa elettyä uskontoa. Projektimme kokosi vuosina 2019–2020 yhteensä 101 haastattelua eri-ikäisiltä juutalaisten seurakuntien jäseniltä. Hепreankielinen sana *minhag* tarkoittaa juutalaisia uskonnollisia käytänteitä ja tapoja, joiden globaali variaatio on varsin laaja. Suomen kontekstissa juutalaista uskonnonharjoitusta ei ole aiemmin tässä mittakaavassa tutkittu. Esittelemme aluksi tutkimushankkeen, johon luku pohjautuu sekä Suomen juutalaisen yhteisön historiaa ja nykytilannetta. Luomme lisäksi katsauksen tutkimusprojektin keräämään aineistoon ja tarkastelemme muistitiedon keräämisen erityispiirteitä Suomen juutalaisen vähemmistön parissa. Teksti on kirjoitettu vaiheessa, jolloin

viimeisiä informanteja haastateltiin keväällä 2020, ja sen tavoitteena on kuvata muistitietohanketta sekä haastattelujen metodisia valintoja.

Minhag Finland: Suomen juutalaisten muistitietoa keräämässä

Minhag Finland -projekti käynnistyi heinäkuussa 2018 Åbo Akademiassa (Inez och Julius Polin -institutet för teologisk forskning).¹ Projekti on luonteeltaan monitieteinen ja hyödyntää historian- ja kulttuurintutkimuksen menetelmiä sekä arjessa eletyn, omaehtoisen uskonnon tutkimusta. Haastatteluiden lisäksi projektissa analysoidaan Suomen juutalaisten seurakuntien arkistomateriaaleja uskonnonharjoituksen näkökulmasta.²

Projektin päämääränä on selvittää, kuinka yksilöt nyky-Suomessa tulkitsevat ja harjoittavat juutalaisuutta. Arjessa eletyn uskonnon tutkimuksessa kohteena ovat tyypillisesti erilaiset symboliset rajapinnat esimerkiksi pyhän ja epäpyhän välillä, sukupuoleen ja etnisyyteen liittyvät keholliset rajat, organisatoriset rajat kuten yhteisöön kuuluminen sekä elämänkaaren tapahtumat (McGuire 2008; Gregg & Scholefield 2015; Dieming & Ray 2016; Illman 2018; Kupari 2020; Vuola 2020). Tarkoituksena on kysyä, miten haastateltavat sekä yksilöinä että osana yhteisöön neuvottelevat identiteettiään eri rajapinnoilla eli löytävät tapoja ”olla juutalainen” niin, että valinnat tuntuvat sekä historiallisesti että uskonnollisesti johdonmukaisilta mutta samalla sopivat kunkin henkilökohtaisiin tarpeisiin. Juutalaisuuden ei oleteta olevan yhtenäistä vaan monipuolista ja muuntautumiskykyistä: tutkimuksen näkökulmasta ”juutalaisena eläminen” ei siis merkitse yhdenmukaisia uskonnollisia tai eettisiä ratkaisuja vaan nivoutuu laajemmin arjessa toteutuviin so-

1 Projektin johtaja on dosentti Ruth Illman. Ryhmän muut jäsenet ovat Mercédesz Czibalmos, Simo Muir, Dóra Pataricza ja Riikka Tuori. Ryhmä on julkaisut ensimmäisiä tuloksiaan *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies* -lehdessä (2019, 30:1).

2 Tutkimusmateriaalina ovat mm. rabbin eli uskonnollisten oppineiden välinen Suomea koskeva kirjeenvaihto ja arkeen liittyvät aineistot, ruokaohjeet sekä kotiin liittyvät ohjeistukset juhlien vietosta ja lastenkasvatuksesta.

siaalisiin ja taloudellisiin olosuhteisiin, vaihtuviin käytäntöihin ja jopa sattumaan (Illman & Czimbalmos 2020).

Minhag Finland -projekti on yksi harvoista tutkimushankkeista, jossa Suomen juutalaisten muistitietoa tarkastellaan juutalaisen uskonnonharjoituksen ja arjessa eletyn uskonnon lähteenä. Arkistolähteiden valossa Suomen juutalaisten historiaa on toki tutkittu paljon,³ ja 1960-luvulta alkaen myös yhteisön muistitietoa on talletettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sekä Kotimaisten kielten keskuksen arkistoihin.⁴ Suomen juutalaisista on lisäksi vuosien varrella laadittu laaja kirjo etnografiseen tarkkailuun, kyselyihin ja haastatteluihin pohjautuvia oppinnäytetöitä, joiden tuloksena yhteisön muistitietoa on kirjattu ylös.⁵

Hanke toimii yhteistyössä kahden pohjoismaisen muistitietohankkeen kanssa: norjalainen projekti ”Negotiating Jewish Identity. Jewish Life in 21st Century Norway” kerää muistitietoa siitä, minkälaista on elää juutalaisena nykypäivän monikulttuurisessa Norjassa, ja ruotsalainen projekti ”Judisk och kvinna. Historiska och intersektionella perspektiv på judiska kvinnors liv och erfarenheter i Sverige under 1900-talet och 2000-talet” tutkii juutalaisten naisten kokemuksia nyky-Ruotsissa.⁶ Aiemmin Suomen juutalaisten muistitietoa on kerätty kansainvälisissä hankkeissa, joiden tavoitteena on tuoda yhteen eri juutalaisten yhteisöjen kokemuksia erityisesti toisen maailmansodan aikana ja sitä ennen. Viittä jiddiä kieltä puhuvaa suomalaista haastateltiin vuonna 2018 yhdysvaltalaisen Yiddish Book Center -kulttuuri-instituutin muistitieto-

3 Yhteisön historiasta ks. esim. Harviainen 1984 ja 1998; Torvinen 1989; Muir 2004; Ekholm 2013; holokaustin, antisemitismin ja toisen maailmansodan tapahtumien näkökulmasta ks. Muir & Worthen 2013. Yhteisö on myös itse julkaissut useita historiaansa käsitteleviä teoksia, ks. esim. Ekholm ja muut 2006. Juutalaisen yhteisön tutkimuksesta Suomessa, ks. Ekholm & Muir & Silvennoinen 2016.

4 Kotuksesta löytyy mm. Simo Muirin keräämät haastattelut helsinkiläisistä jiddiä puhujista, ks. Muir 2004.

5 Esimerkiksi Jill Kotelin pro gradu *Being Jewish in Helsinki, Finland Today* (Helsingin yliopisto, 2000), Mercédesz Czimbalmosin pro gradu *How Do They Jew. Identity and Religiosity in the Helsinki Jewish Community*. (Helsingin yliopisto, 2016) sekä Sabina Sweinsin pro gradu *Erfarenheter av antisemitism. En enkätstudie bland judar i Finland* (Åbo Akademi, 2018). Kaiken kaikkiaan Suomen juutalaisesta yhteisöstä on kirjoitettu eri näkökulmista kymmeniä graduja 1960-luvulta alkaen.

6 Norjalainen hanke kerää myös holokaustiin liittyvää muistitietoa sekä tutkii sitä, miten holokaustin muisto vaikuttaa nykyjuutalaisten identiteettineuvotteluihin Norjassa. Ruotsalaisen hankkeen nimi on ”Judisk och kvinna. Historiska och intersektionella perspektiv på judiska kvinnors liv och erfarenheter i Sverige under 1900-talet och 2000-talet”.

projektissa: haastattelut keskittyvät jiddiisin kieleen ja kulttuuriin mutta sisältävät paljon muutakin kulttuurihistoriallisesti tärkeää muistitietoa Suomen juutalaisista. Suomessa on elänyt useita holokaustista selviytyneitä ja perheenjäseniään menettäneitä. Yhdysvaltalainen USC Shoah Foundation -säätiö keräsi 1990-luvulla kymmenientuhansien selviytyneiden videohaastatteluita, ja mukana on myös useiden suomenjuutalaisten muistitietoa.

Suomen juutalainen vähemmistö eilen ja tänään

Suomen juutalaisten historia on muuhun Eurooppaan verrattuna lyhyt: yhteisö sai alkunsa, kun Venäjä lähetti 1800-luvulla Suomen suuriruhetinaskuntaan sotilaita, joiden joukossa oli juutalaisia (Torvinen 1989, 24–31). Tsaarin armeijaan päätyi tyypillisesti köyhien juutalaisten perheiden lapsia samoilta seuduilta, ja useimpien Suomeen sijoitettujen juutalaisten kotitausta oli nykyisen Liettuan, koillisen Puolan ja Valko-Venäjän alueella. Vain osa juutalaisista sotilaita oli käynyt sotilas- eli kantonistikoulun, mutta usein kaikkia tsaarin armeijassa palvelleita juutalaisia kutsutaan Suomessa ”kantonisteiksi” (Muir 2004, 20). 1800-luvun loppuun mennessä juutalaisia sotilaita perheineen asui Suomessa muutamia satoja, ja heidän asumisoikeuksistaan ja elinkeinostaan kiisteltiin kiivaasti senaatissa. Usein argumenteissa käytettiin perinteisiä juutalaisvastaisia stereotyyppioita (Torvinen 1989, 31–101). Vasta Suomen itsenäistyttyä juutalaisille myönnettiin tammikuussa 1918 täydet kansalaisoikeudet. Juutalaisia seurakuntia oli Helsingissä, Turussa, Viipurissa ja Tampereella, joista kolmeen ensimmäiseen rakennettiin vuosien 1904–1910 välillä omat synagogat.

Toisen maailmansodan aikaan Suomi oli yksi harvoista Euroopan maista, jonka juutalainen väestö selvisi holokaustista lähes koskemattomana. Uusimpien arkistotietojen valossa vuonna 1944 yhteisössä suunniteltiin pakoa Suomesta Ruotsiin (Muir 2016). Yhtäkään Suomen kansalaista ei luovutettu natsi-Saksalle, mutta juutalaisten pakolaisten ja sotavankien kohtalo oli toinen (holokaustista Suomessa, ks. esim. Muir & Worthen 2013; sotavangeista ks. esim. Silvennoinen 2008). Sodan

jälkeen yhteisön rakenne on muun suomalaisen yhteiskunnan tavoin muuttunut ja monikulttuuristunut, ja yhteisöön kuuluu nykyään runsaasti muitakin kuin 1800-luvulla Suomeen saapuneiden kantonistisotilaiden jälkeläisiä. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen juutalaisia saapui Suomeen entisen itäblokin maista, ja Israelista Suomeen on muuttanut useita suomalaisen kanssa avioituneita juutalaisia. Suomessa on myös yhä useampia ihmisiä, jotka tulevat kokonaan yhteisön ulkopuolelta ja ovat kääntyneet juutalaisuuteen. (Czimbalmos & Pataricza 2019.)

Nykyisin Suomessa on juutalaiset seurakunnat Helsingissä ja Turussa, ja Helsingissä toimiva Suomen ylipäälliköksi palvelee molempia seurakuntia. Turun seurakunta on merkittävästi pienempi: seurakuntien yhteensä noin 1 200 jäsenestä vain noin sata kuuluu Turun seurakuntaan (Czimbalmos & Pataricza 2019, 4). Suomen juutalainen väestö onkin valtaosin keskittynyt pääkaupunkiseudulle, jossa jäsenille on tarjolla paljon aktiviteetteja elämänkaaren eri vaiheissa. Helsingin seurakunnalla on synagoga Malminkadulla Kampissa, jonka yhteydessä toimii päiväkotia (Gan Jeladim) ja juutalainen yhteiskoulu.⁷

Sekä Helsingin että Turun seurakunnat ovat ortodoksijuutalaisia seurakuntia. Juutalainen ortodoksia ('oikeaoppisuus') syntyi 1800-luvulla, kun sisäiset reformiliikkeet pyrkivät uudistamaan juutalaista uskontoa ja uskonnonharjoitusta. Ortodokseiksi identifioituneet sen sijaan vastustivat uudistuksia, kuten kansankielen käyttöä heprean sijasta sekä naisten ja miesten välisen erottelun lakkauttamista synagogajumalanpalveluksessa. Nykyään kaikki juutalaiset seurakunnat noudattavat samoja 1800-luvuilla syntyneitä modernin juutalaisuuden jakolinjoja ja ovat joko reformi-, konservatiivi- tai ortodoksiseurakuntia. Turun ja Helsingin ortodoksisynagogissa naiset ovat jumalanpalveluksen aikana erillisellä parvella, ja synagogassa sekä koulussa sapatinvietossa ja ruoanlaitossa noudatetaan ortodoksitulkintaa *halakhasta* eli juutalaisesta laista. Valtaosa seurakuntien jäsenistä ei kuitenkaan arjessaan noudata *halakhan* määräyksiä ortodoksitulkinnan mukaisesti (Muir & Tuori

7 Koulu täytti vuonna 2018 sata vuotta, minkä kunniaksi koulu julkaisi historiikin (Kantor & Ekholm & Muir & Nurmi & Weintraub 2018).

2019, 30). Virallisella ortodoksilinjauksellaan Suomen juutalainen yhteisö poikkeaa esimerkiksi Ruotsin juutalaisesta yhteisöstä, jossa myös konservatiivilinjaa edustavilla on omat synagogansa ja rabbinsa.

Juutalaisella yhteisöllä on lukuisia yhdistyksiä, kerhoja eri-ikäisille jäsenille sekä avustusjärjestöjä. Osa yhdistyksistä pohjautuu perinteisiin juutalaisiin toimintamalleihin, kuten hautajaisiin ja suremiseen tukea tarjoava Chevra Kadisha sekä seurakunnan seniorijäseniä auttava Bicur Cholim. Sionismin eli juutalaisen kansallisuusaatteen innoittamana Helsingissä ja Turussa on toiminut useita eri poliittisia linjauksia edustavia sionistisia liikkeitä. Aktiivisin yhä toimiva järjestö on naisten kansainvälisen sionistiorganisaation WIZO:n Suomen osasto.⁸ Myös seurakuntien ulkopuolella Suomen juutalaisille on tarjolla uskonnollista toimintaa: hasidijuutalainen liike Chabad Lubavitch aloitti toimintansa Suomessa 2000-luvun alussa. Yhdysvaltalaistaustainen liike harjoittaa *outreach*-toimintaa ympäri maailmaa.⁹ Chabadin järjestämään kerho- ja harrastustoimintaan osallistuu Helsingissä aktiivisesti lukuisia juutalaisen seurakunnan jäseniä ja muita juutalaiseksi identifioituvia. Chabadilla on kasvava rooli myös Suomessa maailmanlaajuisen juutalaisen hengellisyyden välittäjänä, ja se pyrkii toiminnallaan sitouttamaan ei-uskonnollisia juutalaisia ”uskonnollisempaan” elämäntapaan.¹⁰

Helsingin juutalainen seurakunta on julkaissut *Hakehila*-lehteä vuodesta 1978 alkaen. Lehti on yhteisöstä kiinnostuneille tärkeä lähde, sillä sen sivuilla julkaistaan usein yhteisön historiaa, jumalanpalveluskäytänteitä ja arkielämää käsitteleviä artikkeleita. Varsinkin 2000-luvulla *Hakehila* sivuilla on väitelty seurakunnan luonteesta ja suuntauksista: tulisiko seurakunnan säilyä ortodoksisena vai seurata esimerkiksi Ruotsin mallia, jossa eri juutalaisuuden suuntauksilla on yhteisiä tiloja käytössään (Dencik 2011, 131)? Lisäksi Helsingin seurakunnalla on aktiivinen sosiaalisen median tili Facebookissa, ja yhteisön sisällä toimii lukuisia (valtaosin omaehtoisia) sosiaalisen median ryhmiä, joissa seu-

8 Yhteisöllisestä toiminnasta Helsingissä, ks. <https://www.jchelsinki.fi/fi/yhdistykset>

9 Hasidijuutalaisuus on osa ortodoksijuutalaisuuden vanhoillisempaa suuntausta. Alun perin se on 1700-luvun Itä-Euroopassa syntynyt herätysliike, jonka toiminta keskittyy *rebben*, karismaattisen johtajahahmon, ympärille.

10 Ks. esim. Chabad Finlandin kotisivut, <https://www.lubavitch.fi/>

rakunnan toiminnasta ja juutalaisuuteen liittyvistä teemoista keskustellaan päivittäin aktiivisesti.

Haastattelut Minhag Finland -projektissa

Minhag Finland -hankkeen haastattelukutsu julkaistiin Helsingin juutalaisen seurakunnan *Hakehila*-lehdessä syksyllä 2018. Projektin tutkijat jakoivat kutsua Turun ja Helsingin seurakuntien eri tiedotuskanavissa sekä seurakunnan Limud Helsinki -tapahtumassa. Haastattelut alkoivat tammikuussa 2019, ja tavoite sadasta haastattelusta tuli täyteen maaliskuussa 2020. Kaikki haastattelut transkriptioineen taltioidaan Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoihin, jossa ne tulevat olemaan jatkossakin tutkijoiden saatavilla.

Kaikki projektia varten haastatellut henkilöt ovat täysi-ikäisiä ja joko Turun tai Helsingin juutalaisen seurakunnan jäseniä. Suomessa on useita satoja juutalaisiksi identifioituvia henkilöitä, jotka eivät kuulu kumpaankaan seurakuntaan, mutta haastattelut päätettiin yksinkertaisuuden vuoksi rajoittaa vain juutalaisten seurakuntien jäseniin. Joukossa on syntymästään lähtien seurakuntaan kuuluneita, kantonistisukujen jälkeläisiä, juutalaisuuteen kääntyneitä sekä ulkomailla syntyneitä henkilöitä. Haastatelluista 54 oli naisia ja 47 miehiä. Vastaajista noin 25 prosenttia on syntynyt ulkomailla ja melkein 80 prosenttia heistä asuu pääkaupunkiseudulla. Vanhimmat osallistujat ovat syntyneet 1920-luvulla ja nuorimmat 2000-luvulla, mutta suurin osa vastaajien syntymävuosista jakaantuu tasaisesti 1940–1980-luvuille. Yhteisön moninaiset taustat näkyvät monikielisyudessa: haastatteluja käytiin suomen ja ruotsin lisäksi englanniksi, saksaksi, venäjäksi ja unkariksi. Haastatteluissa esiintyy lisäksi runsaasti eri juutalaisille kulttuureille tyyppillistä heprean- ja jiddiäshinkielistä sanastoa sekä juutalaisia juhlapäiviä, sapattia ja ruokavaliota varten Suomen kontekstissa syntyneitä erikoissanastoa.

Projektin tutkijoilla on kiehtova sisä- ja ulkopuolisuutta yhdistävä asemoi-
nti suhteessa haastateltaviin, mikä vaikutti eri tavoin haastatteluiden dynamiikassa: osa projektin tutkijoista kuuluu itsekin juutalaiseen seurakuntaan, ja osa haastatteliijoista ja haastateltavista on tuntenut toi-

sensa jo usean vuosikymmenen ajan. Tämä suhde oli merkityksellinen luottamuksellisen ilmapiirin luomisessa haastattelujen alussa. Osalla haastattelijoista ja haastateltavista on yhteinen äidinkieli (suomi tai ruotsi), mutta osa haastatteluista käytiin kielellä, joka ei ole kummankaan osapuolen äidinkieli. Kukin haastattelu kesti keskimäärin tunnin ja noudatti samaa edeltä käsin laadittua, puolistrukturoitua kaavaa: haastateltavilta kysyttiin vanhempien taustasta, lapsuudenkodin uskonnollisista tavoista ja ruokaperinteistä ja niiden muutoksista sekä juutalaisen identiteetin toteuttamisesta Suomessa. Haastatteluissa tuli esiin runsaasti muistelukerrontaa menneestä, ja vanhimpien haastateltavien ylisukupolvinen muistitieto ylsi jopa 1860-luvulle asti.

Muistitiedon kerääminen vähemmistöryhmältä luo tiettyjä eettisiä haasteita. Pienessä yhteisössä moni tuntee toisensa hyvin, joten esimerkiksi kääntymiseen liittyvistä ongelmatilanteista tai muista henkilökohtaisista asioista puhuttaessa haastattelijoiden on noudatettava erityistä hienotunteisuutta sekä pidettävä huoli anonymiteetin säilymisestä (Czimbalmos 2021). Tutkimuksessa haastateltavat esittelään aina nimettöminä tai heistä käytetään peitenimiä eikä tarkkaa ikää, ammattia tai perhesuhdetta paljasteta. Vähemmistöjä koskevan materiaalin kerääminen saattaa olla haastateltaville riski, sillä kerättyjä tietoja on käytetty toisinaan vähemmistöjä vastaan. Vähemmistöön kuuluva saattaakin siksi arkailla osallistumistaan haastattelututkimuksiin. Pienen juutalaisen yhteisön tapauksessa myös antisemitismi tuntuu uhkaavalta mahdollisuudelta: mikä takaa esimerkiksi sen, että poliittisen ilmapiirin muututtua kerättyjä tietoja ei käytetä yhteisöä vastaan? Taustalla on holokaustin trauma sekä se, että myös Suomessa juutalaisiin tai juutalaisuuteen liitetään antisemitistisiä stereotyyppioita (antisemitismin historiasta Suomessa, ks. Ahonen, Muir & Silvennoinen 2019). Minhag Finland -hankkeen haastatteluissa pyrittiin ottamaan huomioon mahdolliset kipupisteet, ja yksi esitetyistä kysymyksistä liittyi syrjinnän ja antisemitismin kokemuksiin Suomessa.

Esittelemme seuraavaksi lyhyesti haastatteluiden sisältöjä haastattelurungon pohjalta. Olemme valikoineet mukaan tiettyjä haastatteluissa esiinnousseita teemoja, joihin tutkimuksen alkuvaiheessa olemme kiinnittäneet erityistä huomiota.

Haastattelut aloitettiin kysymyksellä informantin taustasta ja perheen juurista. Suurella osalla haastateltavista oli yhteys lapsuudenkodin kautta Itä-Euroopan juutalaisuuteen ja perinteiseen aškenasijuutalaiseen kulttuuriin. Osalla puolestaan toinen vanhemmista saattoi tulla esimerkiksi Israelista, Yhdysvalloista tai Ranskasta ja edustaa sefardijuutalaisia¹¹ perinnettä. Osa haastateltavista oli kääntynyt juutalaisuuteen ja omaksunut juutalaiset tavat aikuisena. Joillekin juutalaisuus oli vain suvun perinne, erikoisena pidetty sukunimi tai itselle merkityksetön tapa; joillekin se oli tärkein osa omaa identiteettiä, koko elämän perusta ja arkipäivän jokaisen valinnan mittari. Toiset pitivät itseään uskonnollisina, toisille juutalaisuus merkitsi pikemminkin kulttuuria.

Jäsenten taustalla on väliä seurakuntien sisäisessä dynamiikassa erityisesti Helsingissä: osa haastateltavista ilmaisi aistivansa jännitteitä kantonistitaustaisten ja muiden seurakunnan jäsenten välillä. Juutalaisuuteen aikuisiällä kääntyneet jäsenet sekä esimerkiksi Israelista Suomeen muuttaneet ja seurakuntaan liittyneet jäsenet muodostavat omia ryhmiään seurakunnan sisällä, ja kullakin ryhmällä on toisinaan eriäviä näkemyksiä seurakunnan tulevaisuudesta. Kantonistien jälkeläisissä on useita liberaalimman linjan kannattajia, kun taas uudemmat jäsenet ovat innokkaammin pitämässä yllä ortodoksisia linjaa. Jälkimmäisistä moni on joko kääntynyt juutalaisuuteen tai vastikään ”palannut” harjoittamaan juutalaisuutta, mikä todennäköisesti selittää sen, että useampi heistä kannattaa perinteisempää linjaa. Moni kantonistitaustainen haastateltava kuitenkin kaipasi nostalgisesti lapsuuden aškenasijuutalaista synagogaliturgiaa, ruokalajeja ja juhlapyhiä. Osa heistä koki yhteisön muuttuneen viimeisen parinkymmenen vuoden aikana uusien, eri taustoista tulevien jäsenten ja juutalaisuuteen kääntyneiden vaikutuksesta: jotkut pelkäsivät, että Suomen juutalaisten vanhat tavat ovat nopeasti katoamassa, ja siksi muistitiedon keruu nähtiin arvokkaaksi tavaksi siirtää vanhaa perinnettä eteenpäin.

¹¹ Sefardijuutalaiset ovat vuonna 1492 Espanjasta karkotettujen, eri puolilla Välimeren rannikkoa asuneiden juutalaisten jälkeläisiä. Nykyisin lähes kaikkia ei-eurooppalaistaustaisia juutalaisia saatetaan kutsua sefardeiksi.

Haastatteluissa kysyttiin, miten informantti ja hänen perheensä noudattavat juutalaisia uskonnollisia perinteitä esimerkiksi sapatin ja juhlapyhien aikaan ja miten he osallistuvat yhteisön toimintaan ja synagogajumalanpalvelukseen. Lisäksi kysyttiin, millaisia mahdollisia muutoksia rituaaleissa ja liturgiassa on tapahtunut vuosien varrella sekä mitkä ovat heidän mielestään erityisiä suomenjuutalaisia tapoja. Jotkut vastaajista ilmoittivat, että he eivät käy synagogassa juuri koskaan. Toiset kertoivat käyvänsä siellä tärkeinä pyhinä ja perhejuhlissa; toiset taas vierailivat seurakunnan tiloissa monta kertaa viikossa. Yhteisöjen pienestä koosta huolimatta haastatteluista käy ilmi, että esimerkiksi liturgiassa on yhä selkeitä historiallisia eroja Turun ja Helsingin synagogajumalanpalveluksissa: tämä näkyy muun muassa rukousten järjestyksessä ja melodiassa perinteessä. Eräs haastateltavista jopa koki, ettei ole samalla tavalla ”kotonaan” Helsingin synagogapalveluksessa kuin Turussa. Tietyt hautaukseen ja vainajien muistamiseen liittyvät tavat ovat Suomessa vanhaa itäeurooppalaista perua. Jotkut muistelivat, miten aikoinaan haudalla käydessä saatettiin jopa syödä ja nauttia alkoholia, mikä on herättänyt muualta tulleissa juutalaisissa ihmetystä.¹²

Niin Helsingin kuin Turunkin juutalaiset seurakunnat ovat virallisesti ortodoksijuutalaisia seurakuntia. Ortodoksijuutalaisuudessa sukupuolten välinen erottelu on osa normistoa: perinteisen näkemyksen mukaan miehillä on julkinen rooli yhteiskunnassa ja synagogassa, ja naisten tehtävät keskittyvät kotiin ja perhe-elämään. Sukupuolten välisestä tasa-arvosta tai sen puutteesta esitettiin haastatteluissa vaihtelevia mielipiteitä. Erityistä keskustelua herätti naisten erottaminen synagogapalveluksessa sekä *minjan*- eli rukoushuoneessa verholla: osa koki erottelun luonnolliseksi osaksi uskonnonharjoitusta, mutta osa naisista osallistui ”miesten alueeksi” hahmotettuun jumalanpalvelukseen vain harvoin.¹³ Tästä huolimatta moni piti ortodoksisuutta Suomessa ainoana toimivana vaihtoehtona, jotta pienikokoinen yhteisö ei hajoaisi: reformijuutalaiset voivat käydä ortodoksisynagogassa mutta ortodoksit

¹² Juutalaisia hautausmaita koskevat tietyt halakhistiset puhtauslait, jotka säätelevät sitä, miten vainajien läheisyydessä käyttäydytään.

¹³ Naisten asemasta Suomen juutalaisessa yhteisössä, ks. Pataricza & Vuola 2017; Vuola 2019.

eivät suostuisi käymään reformisynagogassa. Esimerkiksi Tukholman juutalaisissa yhteisöissä mahdolliset eriävyydet suuntausten välillä on ratkaistu siten, että yhteistiloissa kokoonnuttaessa noudatetaan (tiukempia) ortodoksisäädöksiä (ks. Burstein 2020).

Suomen juutalaisessa ruokakulttuurissa sekoittuvat vanhan aškenasi-juutalaisen keittiön tuotteet ja modernin Lähi-idän vaikutteet suomalaiseseen ruokakulttuuriin (Pataricza 2019). Haastatteluissa vilahtelivat juuri Suomen juutalaiselle ruokakulttuurille tyypilliset ruokakulttuurin termit, kuten *kiške*-makkara, *leber* (maksasta valmistettu ruokalaji) ja *gefilte fiš* (perinteinen kalaruokalaji) sekä välimerellisen keittiön hummus, pita ja falafel. Ruokalajien ohella haastateltavilta kysyttiin heidän suhteestaan košer-ruokavalioon. *Halakhan* eli juutalaisen lain mukaan juutalaista keittiötä hallitsevat tietyt tarkat säännöt: maitoa ja lihaa ei saa sekoittaa ja tiettyjä eläimiä kuten sikoja ei syödä.¹⁴ Monet haastateltavat kertoivat, miten heidän vanhempansa ja isovanhempansa noudattivat tiukasti košer-sääntöjä mutta miten ajan saatossa näistä tavoista on pitkälti luovuttu tai kuinka niitä noudatetaan vain juhlapyhinä, kuten pääsiäisenä (*pesah*) ja uutena vuonna (*roš ha-šana*). Vain osa haastateltavista noudattaa arjessaan tiukasti košer-säädöksiä: haastatteluissa ilmeni, että säädösten noudattaminen on varsin haastavaa Suomen kaltaisessa maassa, jonka juutalainen yhteisö on pieni. Helsingissä synagogan läheisyydessä toiminut, Suomen ainoa košer-ruokakauppa lopetti toimintansa vuonna 2017. Nykyisin košer-ruokaa voi kuitenkin tilata internetistä, ja yhteisön tiedotuskanavat julkaisevat ajantasaista tietoa esimerkiksi košer-lihan saatavuudesta.

Avioliitot muiden kuin juutalaisten kanssa ja kääntyminen juutalaisuuteen nousivat esiin haastatteluissa toistuvasti. Nykyään peräti 95 prosenttia suomenjuutalaisista avioituu ei-juutalaisen kanssa. Luku on merkittävä verrattuna 1900-luvun alkuun, jolloin juutalaisten ja ei-juutalaisten avioliitot olivat erittäin harvinaisia (ks. lisää Czimbalmos 2021). Juutalaisuus on perinteisesti matrilineaarinen uskonto: *halakhan* orto-

14 Säännöt pohjautuvat heprealaisessa Raamatussa olevaan viiteen Mooseksen kirjaan, mutta sääntöjä tarkennetaan rabbiinisessa kirjallisuudessa eli myöhäisantiikin aikaan kootuissa Mišnassa ja Talmudissa, ks. esim. Tuori & Harviainen 2018, 183–186.

doksitulkinnan mukaan juutalaiseksi synnyttään juutalaisesta äidistä. Niinpä monet naiset ovat avioituessaan kääntyneet juutalaisuuteen, jotta mahdolliset lapset syntyisivät juutalaisina. Niiden lasten, joiden äiti ei ole juutalainen tai kääntynyt juutalaisuuteen, tulee teini-ikään mennessä käydä läpi *giur* (kääntymisprosessi), jotta he voivat kuulua juutalaiseen seurakuntaan ja käydä juutalaista koulua. Haastatteluisa kävi myös ilmi, että monissa avioliitoissa puoliso ei koskaan käänny juutalaisuuteen ja lapset kasvatetaan juutalaisuuden ohella myös kristinuskon tai islamin perinteiden parissa.

Eri uskontokuntiin kuuluvien seka-avioliitoista puhutaan erityisesti ortodoksijuutalaisuuden parissa huolestunein äänenpainoin. Säilyykö juutalainen identiteetti perheissä, joissa vain toinen vanhemmista on juutalainen? Haastatteluisa pohdittiin näitä rajapintoja myös henkilökohtaisella tasolla: haastateltavat kertoivat kokemuksistaan kääntymisprosessista sekä Suomessa että ulkomailla ja juutalaisuuden ”siirtymisestä” patrilineaarisen linjan eli isän kautta. Koska Suomessa valtaosa avioliitoista solmitaan nykyisin ei-juutalaisen ja juutalaisen kesken, haastatteluisa tilanteesta puhuttiin myös täysin luonnollisena asiana: monissa perheissä tämä on ollut jo pitkään normi, jota ei mietitä sen enempää.

Haastatteluiden lopuksi informanteille esitettiin yleisluonteisia kysymyksiä juutalaisesta identiteetistä: kuka heidän mielestään on juutalainen, millaista on olla juutalainen Suomessa ja millä tavalla he soveltavat juutalaiset perinteet modernin elämäntavan kanssa. Toiset pitäytyisivät ortodoksijuutalaisessa käsityksessä siitä, miten juutalainen laki eli *halakha* määrittelee juutalaisen: juutalainen on henkilö, joka on syntynyt juutalaisesta äidistä tai kääntynyt juutalaisuuteen. Toisille sukuperimä on tärkeää, joten myös juutalaisten isien lapset hyväksytään ongelmitta – toisaalta juutalaiseen kääntymiseen ilman juutalaista perhetaustaa saatetaan tällöin suhtautua epäilevämmiin. Monet olisivat kuitenkin valmiita laajentamaan käsitystä juutalaisesta identiteetistä niin, että juutalainen on sellainen henkilö, joka itse kokee olevansa juutalainen.

Haastateltavien kokemukset juutalaisvastaisuudesta ja antisemitismistä Suomessa vaihtelevat. Lähes kaikki haastateltavat olivat elämänsä aikana kohdanneet juutalaisiin tai juutalaisuuteen liitettyjä ennakkoluu-

loja tai antisemitistisiä ”vitsejä”. Monet haastateltavista eivät toisaalta kokeneet juutalaista taustaa enää millään tavalla ongelmalliseksi 2000-luvun Suomessa. Toiset puolestaan – erityisesti ulkomailta hiljattain Suomeen muuttaneet – olivat joutuneet avoimen syrjinnän kohteeksi ja kokivat Suomen ilmapiirin ajoittain rassistiseksi.

Muistitiedon anti: Suomen juutalaisuuden monet kasvot

Minhag Finland -hankkeen päämääränä on haastatteluja analysoimalla tutkia nykyjuutalaista arjen uskontoa ja kuvailla juutalaiseen identiteettiin liittyviä neuvotteluprosesseja maallistuneessa suomalaisessa yhteiskunnassa. Tässä luvussa tarkastelimme, minkälaista uutta tietoa Suomen juutalaisten historiasta ja uskonnonharjoituksesta voidaan saada muistitietoa analysoimalla. Omaehtoisen uskonnollisuuden tutkimuksessa päämääränä on saada mukaan kaikkia ääniä: niin uskonnollisempia, kriittisiä kuin välinpitämättömiäkin ääniä, ja siksi juuri arjen kokemukset ovat projektille tärkeitä (Illman & Czimbalmos 2020). Kaiken kaikkiaan haastattelujen kautta avautuu hyvin monipuolinen kuva siitä, miten Suomessa asuvat juutalaiset noudattavat perinteitä, harjoittavat uskoa ja kokevat identiteettinsä.

Hanke toimii yhteistyössä useiden nykyjuutalaisuutta tutkivien tahojen kanssa, jotka keräävät juutalaisten yhteisöjen muistitietoa Ruotsissa ja Norjassa. Kerätyllä muistitietoaineistolla pyritään syventämään aiempaa pohjoismaisten juutalaisten historiasta tehtyä tutkimusta, ja jatkossa hankkeen tutkimustuloksia voidaan soveltaa muidenkin etnisten ja uskonnollisten vähemmistöjen ja laajempien monikulttuuristen identiteettimuutosten ja -erojen tutkimuksessa.

LÄHTEET

TUTKIMUSAINEISTO

Haastattelut, Minhag Finland -projekti 2019–2020.

Hakehila-lehti, Helsingin juutalainen seurakunta.

Chabad Lubavitch of Finland, <https://www.lubavitch.fi/>. Viitattu 16.9.2020.

KIRJALLISUUS

- Ahonen, Paavo & Muir, Simo & Silvennoinen, Oula 2019: The Study of Antisemitism in Finland. Teoksessa: Adams, Jonathan & Heß, Cordelia (toim.) *Antisemitism in the North. History and State of Research*. De Gruyter, Berliini & New York, 139–154. <https://doi.org/10.1515/9783110634822-009>
- Burstein, Marina (toim.) 2020: *Jag må bo mitt ibland dem. Stockholms synagoga 150 år*. Hilleförlaget, Tukholma.
- Czibalmos, Mercédesz 2016: *How Do They Jew. Identity and Religiosity in the Helsinki Jewish community*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Czibalmos, Mercédesz 2021: *Intermarriage, Conversion, and Jewish Identity in Contemporary Finland. A Study of Vernacular Religion in the Finnish Jewish Communities*. Åbo Akademi University, Turku.
- Czibalmos, Mercédesz & Pataricza, Dóra 2019: Boundaries of Jewish Identities in Contemporary Finland. *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 30:1, 1–7. <https://doi.org/10.30752/nj.80214>
- Dencik, Lars 2011: The Dialectics of Diaspora. On the Art of Being Jewish in the Swedish Modernity. Teoksessa: Schoeps, Julius & Glöckner, Olaf (toim.) *A Road to Nowhere? Jewish Experiences in the Unifying Europe*. Brill, Leiden, 121–150. <https://doi.org/10.1163/ej.9789004201583.i-375.43>
- Dieming, Maria & Ray, Larry (toim.) 2016: *Boundaries, Identity and Belonging in Modern Judaism*. Routledge, Abingdon. <https://doi.org/10.4324/9781315767284>
- Ekholm, Laura 2013: *Boundaries of Urban Minority. The Helsinki Jewish Community from the End of Imperial Russia until the 1970s*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Ekholm, Laura & Muir, Simo & Silvennoinen, Oula 2016: Linguistic, Cultural and History-related Studies on Jews in Finland. A Look into the Scholarship in the Twenty-First Century. *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 27:1, 43–57. <https://doi.org/10.30752/nj.67605>
- Ekholm, Laura & Hinkkanen, Sheryl & Kantor, Dan & London-Zweig, Mindele & Muir, Simo 2006: *LeChaim! Kuvia Suomen juutalaisten historiasta*. Helsingin juutalainen seurakunta, Helsinki.
- Gregg, Stephen W. & Scholefield, Lynne 2015: *Engaging with Living Religion. A Guide to Fieldwork in the Study of Religion*. Routledge, Abingdon. <https://doi.org/10.4324/9781315716671>
- Harviainen, Tapani 1984: Suomen juutalainen vähemmistö. *Teologinen Aikakauskirja* 89: 11–27.
- Harviainen, Tapani 1998: Suomen juutalaiset. Teoksessa: Harviainen, Tapani & Illman, Karl-Johan (toim.) *Juutalainen kulttuuri*. Otava, Helsinki, 291–302.
- Illman, Ruth 2018: *Music and Religious Change among Progressive Jews in London. Being Liberal and Doing Traditional*. Lexington Books, Lanham, Maryland.
- Illman, Ruth & Czibalmos, Mercédesz 2020: Knowing, Being, and Doing Religion. Introducing an Analytical Model for Researching Vernacular Religion. *Temenos – Nordic Journal of Comparative Religion*, 56:2, 171–199. <https://doi.org/10.33356/temenos.97275>
- Judisk och kvinna. Historiska och intersektionella perspektiv på judiska kvinnors liv och

- erfarenheter i Sverige under 1900-talet och 2000-talet. [verkkoaineisto]. Linköpings universitet, Linköping. Saatavissa: <https://liu.se/forskning/judisk-och-kvinna>. Viitattu 16.9.2020.
- Kantor, Dan & Ekholm, Laura & Muir, Simo & Nurmi, Riitta & Weintraub, Daniel (toim.) 2018. *Kyläkoulu keskellä kaupunkia. Helsingin juutalainen yhteiskoulu 100 vuotta*. Helsingin Juutalainen Yhteiskoulu, Helsinki.
- Kotel, Jill 2000: *Being Jewish in Helsinki, Finland Today*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Kupari, Helena 2020: Eletty uskonto. Teoksessa: Pesonen, Heikki & Sakaranaho, Tuula (toim.) *Uskontotieteen ilmiöitä ja näkökulmia*. Gaudeamus, Helsinki, 176–183.
- McGuire, Meredith 2008: *Lived religion. Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford University Press, Oxford.
- Muir, Simo 2004: *Yiddish in Helsinki*. Finnish Oriental Society, Helsinki.
- Muir, Simo 2016: The Plan to Rescue Finnish Jews in 1944. *Holocaust and Genocide Studies* 30:1, 81–104. <https://doi.org/10.1093/hgs/dcw006>
- Muir, Simo & Tuori, Riikka 2019: The Golden Chain of Pious Rabbis. The Origin and Development of Finnish Jewish Orthodoxy. *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 30:1, 8–34. <https://doi.org/10.30752/nj.77253>
- Muir, Simo & Worthen, Hana (toim.) 2013: *Finland's Holocaust. Silences of History*. Palgrave MacMillan, New York. <https://doi.org/10.1057/9781137302656>
- Negotiating Jewish Identity. Jewish Life in 21st Century Norway. [verkkoaineisto]. The Norwegian Center for Holocaust and Minority Studies. Saatavissa: <https://www.hlsenteret.no/english/research/Minorities/negotiating-jewish-identity---jewish-life-in-21-ce/>. Viitattu 16.9.2020.
- Pataricza, Dóra 2019: Challahpulla. Where two wor(l)ds meet. *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 30:1, 75–90. <https://doi.org/10.30752/nj.77247>
- Pataricza, Dóra & Vuola, Elina 2017: Juutalaisena, naisena, suomalaisena. Suomenjuutalaisten naisten monikerroksinen identiteetti. *Hakehila* 2017/1, 10–13.
- Silvennoinen, Oula 2008: *Salaiset aseveljet. Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*. Otava, Helsinki.
- Sweins, Sabina 2018: *Erfarenheter av antisemitism. En enkätstudie bland judar i Finland*. Pro gradu -tutkielma, Åbo Akademi.
- Torvinen, Taimi 1989: *Kadimah. Suomen juutalaisten historia*. Otava, Helsinki.
- Tuori, Riikka & Harviainen, Tapani 2018: *Pyhiä juutalaisia kirjoituksia*. Gaudeamus, Helsinki.
- USC Shoah Foundation – The Institute for Visual History and Education. [verkkoaineisto]. University of Southern California. Saatavissa: <https://sf.usc.edu/>. Viitattu 16.9.2020.
- Vuola, Elina 2019: Intersections of Gender and Minority Status. Perspectives from Finnish Jewish Women. *Nordisk judaistik/Scandinavian Jewish Studies* 30:1, 55–74. <https://doi.org/10.30752/nj.77270>
- Vuola, Elina (toim.) 2020: *Eletty uskonto. Arjen uskonnosta ja sen tutkimuksesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.